

ORTA ÇAĞ AVRUPASI'NDA HAC SEYAHATLERİ II PILGRIMAGES IN THE MEDIEVAL EUROPE II

Özlem GENÇ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
ozlmgnc@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2564-7447

ÖZ

Orta Çağ Avrupası'nda yaşayan bireyler dindar insanlardır. Hac her ne kadar Hristiyanlıkta yapılması zorunlu bir ibadet olmasa da sıklıkla kutsal mekânları ziyaret etmişlerdir. Tek bir hac mekânının olmaması işlerini bir miktar kolaylaştırmıştır. Bu ziyaretlerin tek sebebi günahların bağışlanması değildir. Sağlık, zenginlik, cezadan kurtulma gibi dilekler de söz konusudur. Bir hac mekânını ziyaret eden kimse öncelikle önemli ayinlere katılmakta, perhiz yaparak bedenini arındırmakta, ardından sadakalar dağıtıp bağışlar yapmaktadır. Bir mezarın kutsal kabul edilebilmesi için röliklere sahip olması gerekmektedir. Bu rölikler kutsal kişilerin uzuvlarından parçalar olabileceği gibi, dokunduğu eşya, kumaş ya da mezarından toz da olabilmektedir. Hac seyahatleri zamanla gelir getiren bir sektör haline gelmiş ve liderler tarafından da desteklenmiştir. Yola çıkan insanlar genellikle kalabalık gruplar halinde seyahat etseler de sayılarının çokluğu ve yaşanan kazalar güvenlik tedbirlerini zorunlu kılmıştır. Hacılar ziyaretlerinden dönerken kendilerine yararlı olacağı inancıyla bazı hatıra objeleri de yanlarında götürmüşlerdir.

ABSTRACT

Individuals living in Medieval Europe are religious people. Although pilgrimage is not an obligatory worship in Christianity, they often visited holy places. The absence of a single pilgrimage site made their work somewhat easier. The only reason for these visits is not the forgiveness of sins. There are also wishes such as health, wealth, freedom from punishment. A person who visits a pilgrimage site first attends important rites, cleanses his body by fasting, then distributes alms and makes donations. For a tomb to be considered sacred, it must have relics. These relics may be parts of the limbs of holy persons, as well as the objects, fabrics or dust from the grave. Pilgrimages have become an income-generating sector over time and have been supported by the leaders. Although people on the road usually travel in large groups, the large number of people and the accidents made it necessary to take security measures. While returning from their visits, pilgrims took some souvenirs with them, believing that they would be useful to them.

Geliş Tarihi:
27.10.2022

Kabul Tarihi:
10.12.2022

Yayın Tarihi:
30.12.2022

Anahtar Kelimeler
Orta Çağ Avrupası
Hristiyanlıkta Hac
Hacı Olmak

Keywords
Medieval Europe
Pilgrimage in
Christianity
To be Pilgrim

DOI: <https://doi.org/10.30783/newsosbilim.1195530>

Atıf/Cite as: Genç, Ö. (2022). Orta Çağ Avrupası'nda Hac Seyahatleri II. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(4), 2468-2483.

Giriş

Orta Çağ Avrupası, özellikle erken ve merkezi dönemi dikkate alındığında, dinin her alanda hâkim olduğu, din adamlarının sözleri ve eylemlerinin doğru kabul edildiği bir dönemdir. Hristiyanlık Gotlar ya da Vandallar gibi Germen halklar tarafından daha Roma hâkimiyetine girmeden önce kabul edilmiştir ancak benimsedikleri inanç Katolik Hristiyanlık değil Ariusçu Hristiyanlıktır. Bazıları ise Roma bünyesine dâhil olduktan sonra Hristiyan olmuşlar, yerli Germen din adamları bu dinin gereklerini öğrenmiş ve halklarına öğretmişlerdir. İmparatorluğun yıkılmasından sonra ona ait topraklarda müstakil birer güç olan Germenler, Hristiyanlık öncesi dini uygulamalarını tamamen terk etmemiş, bunları Hristiyanlık ile harmanlamışlardır. Sonuçta Orta Çağ Hristiyanlığı diyebileceğimiz bir dini anlayış ortaya çıkmıştır. Bunun en bariz örneğini bazı pagan dini kutlama ya da tatillerinin biçim değiştirerek Hristiyanlığa entegre edilmesinde görmekteyiz. Çalışmamızın esasını oluşturan hac konusuna gelecek olursak Germen ya da Keltlerin Hristiyanlık öncesinde dört duvarla çevrili kutsal mekân ziyareti yaptıklarına dair görüşler tartışmalıdır. Daha ziyade kutsal kabul ettikleri ağaç ya da ormanları, mağaraları, tepeleri, nehir ve gölleri ziyaret ettikleri bilinmektedir. Bu mekânlara adaklar adamakta, hediyeler bırakmaktadırlar.

Orta Çağ Avrupası'na geldiğimizde hac ya da hacı olmak kavramının çok yönlü değerlendirilmesi gerekmektedir. Bunun ilk nedeni çağ insanının çok dindar olması ve haccın onlar için çok şey ifade etmesidir. Öyle ki uzaklara gidemeseler de kendilerine en yakın/yerel hac mekânlarını sıklıkla ziyaret etmekte, bu ziyaretlerin, dualarının gerçekleşmesi, günahlarının affedilmesi için gerekli/aracı olduğuna inanmaktadırlar. İkincisi tıpkı bugün olduğu gibi, Orta Çağ Avrupası'nda da hac ciddi bir ekonomik faaliyettir. Hem giden insanların taşıdığı ya da yollarda kazandığı paralar hem de gittikleri yerlerdeki harcamaları kıta içerisinde önemli bir ekonomik sirkülasyonun yaşanmasına neden olmuştur. Orta Çağ gibi ulaşımda sorun yaşanan bir dönemde ticari kazanımların artıyor olması, her kesimin hac seyahatlerini desteklemesi sonucunu doğurmuştur.

Dinlerinin bir şartı olmamasına rağmen kalabalık kabileler halinde yola çıkan dindar hacılar, geçtikleri ve gittikleri yerlerde pek çok şeyin değişmesine neden olmuşlardır. Bunlardan belki de en tuhafı güzergâhların değişmesine vesile olmalarıdır. Bazı yerel liderler, hacılar asil istikametlerine giderken yolda kendi kutsal mekânlarına da uğrasınlar ve gelir bıraksınlar diye rotalardaki yolları değiştirmişlerdir. Böylesine kutsal bir amaçla yola çıkan dönem insanı da mümkün olduğunca çok yeri ziyaret etmek istediğinden bu durumdan memnun olsa gerektir. Hacıların dikkat etmesi gereken en önemli şey haydut ve hırsızlardır. Bu dönemde yolda olmak demek misliyle tehlikede olmak demektir zaten bu nedenle kalabalık kabileler halinde seyahat edilmektedir.

Çalışmamızda hayatındaki her şeyi affedilmek üzerine kurgulayan, öbür dünyada rahat yaşamak, bunun için de günahlarını bağışlatmak isteyen dönem insanının başvurduğu hac yolculuklarının ticari yönü ağır basmakla birlikte, diğer insanlar tarafından nasıl algılandıkları, güvenlik önlemleri ve hacda yapılanlardan bahsedilmeye çalışılacak, bu unsurların varsa günümüze yansımaları tartışılacaktır.

Ticaret

Din ve ticaret MÖ 11. yüzyıldan bu yana Akdeniz'de birbiriyle bağlantı içindedir. Delos Adası'ndaki Apollo Tapınağı kendi döneminde aynı zamanda bir ticaret merkezidir. Batı'da da aynı durum geçerlidir. Hacıların geçtiği rotaları tüccarlar da kullanmaktadır. Hacıların kullandığı rotalardaki noktalar, mal ve hizmet sağlanan ticari aktivite merkezleri olmuşlardır. Krallar ve lordlar da buraları görmezden gelmemiş, zenginlik kaynağı olarak görerek korumuşlardır. Ayrıca bu iki grup da silahsızdır ve barış yanlısıdır. Onlara karşı gerçekleştirilecek saldırılarda ağır cezalar verilmektedir.¹

Hac endüstrisi, yün ticaretinde olduğu gibi, Orta Çağ Avrupası'nda tartışmasız en önemli sektörlerden biridir. Hac yolculuğu bir bağışla sona ermekte, hacı olan kişi gittiği yere bir bağışta bulunmaktadır, bu onun yükümlülüğü gibidir. Hac mekânları Roma'daki kiliseye bağlıdır ve hac mekânlarındaki idareciler o mekânın azizi kimse, onunla ilgili her şeyi pazarlayan kişilerdir. Hac seyahatleri, konaklama, yemek, ulaşım, banka ve hac rozetleri gibi şeyleri de içeren çok kapsamlı bir ekonomik faaliyet anlamına gelmektedir. Bu faaliyeti çoğu zaman özel sektör ve kilise yetkilileri paylaşmıştır.² Orta Çağ hacıları aynı zamanda birer turist sayılabilirler, bu açıdan

¹ Gomez ve Diaz, 2009: 765-766.

² Bell ve Dale, 2011: 602.

da ziyaret ettikleri şehirlerde dikkate değer bir ekonomik etkiye sahiptirler. Tüccarlar ve zanaatkârlar hacıların ihtiyaçlarını karşılamak için çaba gösterdikleri için hac rotalarında yeni kasabalar meydana gelmiştir.³ Fuar ve pazarlar reklamını yapmak ya da desteklemek için özellikle bir tapınağın yakınına kurulmuştur. Hacıların bağışlarını almak ve saklamak tapınak koruyucularının işidir. Bu amaçla pek çok teknik geliştirilmiştir. Büyük uluslararası tapınaklar birbirleriyle bu anlamda rekabet halindedir. İngiltere özelinde ise Canterbury ve Durham arasında bir rekabet vardır.⁴ Durham, Aziz Cuthbert'in rölikleri Viking saldırılarından zarar görmesin diye buraya taşınca önemli bir hac mekânı haline geldi. Türbeden sorumlu olanlar Benediktenlerdi ve her gün belirli zamanlarda türbenin kumaş kaplamasını bir makara sistemi ile kaldırarak ziyaretçilerin görmesini sağlardı. Hacılar dua ettikten ve dileklerini ilettikten sonra, geç döneme ait bir kayda göre, altın, gümüş, balmumu, mücevher, giysi, işleme, fildişi ya da benzeri şeyleri buraya bağışlardı. Aziz Cuthbert'in röliklerine sadece erkekler ulaşabiliyordu. Lindisfarne'da ayrı bir şapelde dua etmek, Durham'da ise röliklerden biraz uzakta, kilisenin bir köşesinde bir sıranın arkasında durmak zorundaydılar.⁵

13. yüzyılda hac rozetleri ve hediyelik eşyaların üretimi ve satışı konusunda kilise ve tüccarlar arasında sorunlar yaşanmıştır. Kilise pek çok hac merkezinde rozetler konusunda hak iddia etmiş, rozetlerin diğer kutsal hac malzemelerinden çok daha önemli olduğunu savunmuştur. 1237'de Rocamadour'da rozetleri satma hakkı, bu ayrıcalık için yıllık vergi ödeyen kasaba halkına verilmiştir. Elbette bu durum tartışmalara yol açmıştır. 15. yüzyılda bir tarafında Hz. Meryem diğer tarafında Aziz Veronica olan rozetleri satma hakkı kasaba halkına, bir tarafında Hz. Meryem diğer tarafında Aziz Amadour olanları satma hakkı piskoposa, Le Puy'da ise rozet ticaretinin tekeli piskopos tarafından Aziz Mary Hastanesi'ne verilmiştir. Santiago de Compostela'daki rozet satıcıları loncası, 1200'den sonra kilise tekeli önleyecek kadar güçlüdür. Kiliseye kira ödeyerek rozetleri sattıkları bir dükkânları da vardır. İngiltere'de kilise böyle bir tekele sahip değildir. Papa tarafından kutsanmış olan azizlerin mezarlarının oluşturduğu ağ evrensel Katolik kilisesi şemsiyesi altında faaliyet gösteren ticari bir bayilik olarak görülebilir. Papalık merkezi bir kontrol uygulamaktadır. İkincil hac malzemelerini sağlama tüm Avrupa'da büyük bir endüstri oluşturmuştur. Bu konuda özel sektör ve kilise arasında güç mücadeleleri yaşanmıştır.⁶

Hac mekânlarının etrafında ve oraya giden yollarda ticaret çok gelişmiş, canlanma olmuştur. Azizinin kilisesinin önündeki pazarda hediyelik eşyalar satılmaktadır. Azizinin kanının su içinde satıldığı küçük tüplerin ve rozetlerin iyileştirici gücü olduğuna inanılmaktadır. Rozetler boyna ve kıyafete takılabildiği için hem taşınabilir ve ucuzlardır hem de taşıyanın bir hacı olduğunu göstermektedirler. Ayrıca bu yolla kutsal mekânın reklamı da yapılmış olmaktadır. Hediyelik eşyaların satışını genelde türbeyi kontrol eden din adamları yapsa da, bazen bu işi zanaatkârlara bıraktıkları ve satıştan pay aldıkları da olmuştur. Bazen de aralarında ciddi tartışmalar, sıkı pazarlıklar yapılmıştır. Zanaatkârlar bağımsız olmak istemekte, kilise izin vermemektedir. Hac yollarında bu tip eşyaların korsan satışları da yapılmaktadır. Hac, şehir ya da ülke için o kadar büyük bir gelirdir ki, yöneticiler yolların hac mekânlarından geçmesi için güzergâhlarda değişiklikler bile yapmışlardır.⁷

Rölikler

Din uğruna şehit olanların kemiklerinin ve vücut parçalarının toplanması Antik dönem boyunca Hristiyan rölik kültürünün⁸ önemli bir yönüdür. İlk yüzyılların birçok Hristiyan şehidinin külleri ya da parçalanmış bedenleri yerel Hristiyan cemaatlerin üyeleri tarafından mezarlıklara ya da başka uygun yerlere gömülmüştür. Bu tip gömü yapılan yerlerin pek azında bir anıt vardır. Anıt olan yerler genelde Hz. İsa'nın takipçileri ve şehitlerinin mezarlarıdır ve Hristiyanlar bu kişileri anmak için mezarları başında toplanmışlardır. Çoğu şehidin mezarı kaydedilmemiş ya da ölümlerinden hemen sonra unutulmuştur.⁹

³ McGrath, 2009: 781-782.

⁴ Bell ve Dale, 2011: 613.

⁵ Davidson ve Gitlitz, 2002:346.

⁶ Bell ve Dale, 2011:624.

⁷ Webb, 2002:34.

⁸ Rölik kelimesinin ilk kullanımı ve ihtivası için bkz; Smith, 2010: 146-148.

⁹ Klein, 2011: 55.

Rölikler ve azizler kültü bir bölgenin Hristiyanlaştırılması ya da orada Hristiyanlığın güçlendirilmesi için çok önemlidir. Yeni inançların benimsenmesinin bir yolu da işte bu yerel azizlerin kültürlerini yerleştirmektir. Buna örnek olarak İskandinavya'yı verebiliriz. Burada Hristiyan kilisesinin kuruluşu 11.-13. yüzyıllar arasında kapsamaktadır. Bu dönemde rölikler çok önemli bir rol oynamışlardır.¹⁰

Orta Çağ Avrupası'nda rölik ticareti (vücut parçası, kemik, kan, gözyaşları, kıyafetler, ayakkabı, yüzük gb.) kazançlı ve yaygın bir aktivitedir. Bu nesnelerin Tanrı ile insan arasında bir aracı olduğuna ve iyileştirici gücü olduğuna inanılmaktadır. Çok kazançlı olduğu için sahteleri de yapılmıştır.¹¹ Aslında röliklerin başka yere götürülmemesi ya da mezarlara konmaması gerekmektedir ancak bu tip yasaklar ilk olarak Doğu'da çiğnenmiş, Konstantin başkentini bunlarla doldurmuştur. Sonraları aynı durum Batı'da da yayılmıştır. Rölikler her zaman kemikler değildir, zaten mezarların çok azında kemiklerin tümü vardır.¹² Aslında kemiklerin tümünün aynı yerde bulunması da gerekmemektedir çünkü inanışa göre kutsal kişiye ait her bir küçük parça bütüne eşittir.¹³ Mezarlara ya da kalıntılara değmiş kumaş-kıyafet parçaları, mezardan alınmış toz, taş parçaları, giysi ya da kemer de rölik olabilir. Bunlar ikincil röliklerdir.¹⁴

Hız. Meryem'e adanan tapınaklar saçını, tarağını, cüppesini veya şişede sütünü, Hız. İsa'ya adanan tapınaklar kanı, saç, sünnet derisi, göbek kordonunun bir kısmı ve Gerçek Haç'ın bazı parçalarını sergilemişlerdir. Dönem inanışına göre onlar göğe yükselirken bu nesnelere yeryüzünde bırakmışlardır.¹⁵ Ayrıca ayak izi, diz izi, taş parçası da rölik olabilir.¹⁶ Azizler rölikleri vasıtasıyla mucizelerini gerçekleştirirlerdi.

Azizlerin kalıntılarında mucizevi bir güç olduğuna inanıldığı için bedeni parçalamak ve uzuvları dağıtmak Orta Çağ Avrupası'nda yaygın hale gelmiştir. Thomas Becket'in naaşı taşınmak üzere mezarından çıkarıldığında, Canterbury Piskoposu Stephen Langton'un kiliselere dağıtılmak üzere birkaç küçük kemiği sakladığı söylenmektedir. Aynı şey azizlerin kanına da uygulanmıştır. Örneğin Canterbury'de, Becket'in mezarının bekçileri, şehidin kanını suyla karıştırarak çok sayıda *ampullae*/küçük şişe yapmışlardır. Tapınaktan sorumlu olanlar rölikler/kalıntılar yoluyla bağış toplamak için onları kırsal bölgelere de götürüyorlardı. 1112'de yanan katedrali yeniden inşa etmek için para toplamak amacıyla Laon Azize Mary Katedrali'ndeki rölikler (bakirenin saçları dâhil) iki kez uzaklara gönderilmiştir. İlki Kuzey Fransa'ya gitmiş ve iyi miktarda bağış toplanmış ama ikincisinde yeterli bağış toplanamadığı için yeniden inşa gerçekleştirilememiştir.¹⁷

Çağ inancına göre bir azizin bedeni onun ruhunun göstergesidir ve iyi korunması gerekmektedir. Bu nedenle rölikler değerli kumaşlarla sarılmakta ve saklanmaktadır, kutsallardır, onlara insan eliyle dokunmak yasaktır. Yine de dokunmak için peçete kullanılabilir, öpülebilir, alın sürülebilir ama çıplak elle dokunulamazdı. Ayrıca sarılmaları çalınmalarını da önlemektedir. Bunun için genelde ipek, keten ama bazen de parşömen kullanılmış, deri gibi hayvansal ürünler bu iş için kullanılmamıştır çünkü İncil hayvansal ürünlerin kirliliğinden bahsetmektedir. Hız. Âdem ve Havva cennetten kovulduklarında hayvan derilerinden yapılmış tunikler giymişlerdir.¹⁸ İpek kullanılmasının nedeni ise hem ipeğin maddi değeri hem de kıymetli oluşudur. İpek röliklerin manevi değeri için bir metafor olarak kullanılmıştır. İpek dini kıyafetlerde keten yerine de kullanılabilirdi çünkü ilişki ile değil kurtçuklarla meydana geliyordu. Kutsal kitapların üzerine yazıldığı parşömen ise Hız. İsa'nın bedeniyle ilişkilendiriliyordu. İncil'de parşömen, inkarnasyon gizeminin metaforudur:¹⁹ *kelam/söz insan oldu, aramızda yaşadı.*²⁰

¹⁰ Nilsson, 2015:1-2.

¹¹ Ladic, 2012: 67.

¹² Webb, 2002:167.

¹³ Davidson ve Gitlitz, 2002: 516.

¹⁴ Webb, 2002:5-6.

¹⁵ Bell ve Dale, 2011:606.

¹⁶ Donkin, 2014:23.

¹⁷ Bell ve Dale, 2011:607.

¹⁸ Yaratılış, 3:21 : Rab Tanrı Adem ile karısı için deriden giysiler yaptı, onları giydirdi.

¹⁹ Bagnoli, 2014: 102-106.

²⁰ Yuhanna, 1:14.

Orta Çağ Avrupası'nda röliklerin amacı manevi güç ya da sağlık elde etmektir. Altın ya da değerli taşlarla süslü rölikler sadece üst sınıfların direk temasına izin verilen şeylerdir. Alt sınıfların üyelerine bu tür nesnelere incelemeleri ya da dokunmaları için nadiren izin verilmiş, bunları ancak, geçit törenlerinde, yanlarından geçerken görebilmişlerdir.²¹

Karolenjler de röliklere değer veren bir devlettir. Karolenj liderler Tourslu Aziz Martin'in *cappa* ya da mantosunu ve Merovenj atalarından kalan başka önemli rölikleri, özel bir yerde tutmamakta, seyahatlerinde yanlarında götürmektedirler. Amaç onları koruması ya da savaşta zafer kazandırmasıdır. *Cappa* adlı bu rölik korunduğu mimari yapıya da adını vermiş ve bulunduğu küçük şapele *cappella* denilmiştir. Kutsal Haç'ın parçası da aynı amaçlarla savaşlara götürülmüş, üzerine yeminler edilmiştir. Şarlman'ın²² ölümünden sonra Papa Hadrian ve III. Leo ya da Bizans sarayından hediye edilenlerin de içinde bulunduğu rölik koleksiyonu varisleri arasında paylaştırılmıştır. Varisler de sonradan bunları, Aachen saray şapeli, Centula ve Prüm gibi manastırların da aralarında olduğu önemli kilise ve manastırlara bağışlamışlardır. Bu bağış olayı sonraki hanedanlar tarafından da sürdürüldüğü için bazı katedral ve manastırlar kutsal rölik koleksiyonu açısından çok zenginleşmiştir.²³ Rölik biriktirmeye meraklı olanlar sadece krallar ya da imparatorlar değildir. Trier Başpiskoposu Egbert (977-993),²⁴ Hildesheim piskoposu Bernward (960-1022)²⁵ ya da Stavelot başrahibi Wibald (ö. 1158)²⁶ gibi danışman, elçi ya da eğitimci, Sakson sınır kontları Hermann Billung ve I. Gero ya da Kontes Braunschweigli Gertrude (ö. 1077) gibi imparatorluğun önde gelen aristokrat ailelerine mensup olanlar da bu konuya özen göstermişlerdir. Lüneburg, Gernrode gibi yerlerde kurulan dini kurumlar, aile üyelerinin mezar yerleri olduğu için, röliklerle bezenmelerine dikkat edilmiştir. Aile üyeleri buralardaki kurumlara rölikler ya da toprak bağışlamışlardır.²⁷

Hacıların satın aldığı *ampullae* denilen küçük şişelerde Ürdün/Şeria Nehri'nden kutsal su ya da bazı röliklerin yıkıldığı sudan, mezardan alınan toz, toprak ya da mezarlardaki lambalardan alınan yağdan bulunabiliyordu. Kilise zemininden kopmuş bir taş parçası da rölik olabilir. Üretildikleri türbenin ya da azizlerin kısa isimleri, bir duanın başlangıcı ya da yer ismi küçük harflerle şişelere yazılırdı. Mühür şeklinde yapılanları da vardı, armalar da resmedilirdi.²⁹ Şişelerin üzerindeki deri kayış kalıntıları dindar hacıların bu şişeleri boyunlarında taşımış olabileceklerini göstermektedir. Boyunlarında taşımalarının amacı elbette sağlık ve bağışlanma elde etmektir yalnız sadece bu amaçla değil yeni azizlerin gücünü artırmak amacıyla da kullanılmışlardır. Yerel aziz mezarlarına Kudüs ya da Roma gibi yerlerden alınmış şişeler yerleştirmek o mezarın kutsallığını beslemek amaçlıdır. Böylece azizin etkisi, statüsü ve otoritesi artmış olmaktadır.³⁰

12. yüzyılda Limoges keşişleri Aziz Martial'in başını sergilemeye başlamışlar ve bu, Orta Çağ boyunca düzensiz aralıklarla yapılmıştır. 1215 4. Lateran Konsili'nin 62 nolu maddesi röliklerin satılmasını, halka sergilenmesini hatta korundukları yerden çıkarılmasını şu ifadelerle yasaklamıştır: "*bazıları azizlerin kalıntılarını satışa çıkardığı ve onları her yerde sergiledikleri için Hristiyan dinine sıklıkla kötülük yapıyor. Gelecekte kötülük yapılmaması için bu kararnameyle, bundan böyle eski röliklerin sandık/kutu dışında sergilenmemesini ve satışa çıkarılmamasını emrediyoruz. Yeni keşfedilenlere gelince, öncesinde Roma piskoposunun onayı alınmadıkça, hiç kimse herkesin önünde onlara saygı göstermeye cüret*

²¹ Blick, 2014: 110.

²² Şarlman ve rölikler konusunda ayrıntılı bilgi için bk; McKitterick, 2008:326-330.

²³ Klein, 2011: 60.

²⁴ Edindiği rölikler arasında Hz. İsa'nın gerildiği haçtan bir çivi ve Havari Andrew'un sandaleti bulunmaktadır. Stansbury-O'Donnell, 2001: 194.

²⁵ Otto saray mensuplarından biridir. Piskopos olarak III. Otto ve II. Henry'nin elçi ve danışmanlığını yapmıştır. Loaliza, 2001: 50.

²⁶ Kutsal Roma İmparatorluğu'nda siyasi ve dini hayatın önemli unsurlarından biri olan Wibald, 1130'da Belçika Stavelot Benedikten Manastır başrahipliğine seçilmiştir. II. Lothar, III. Konrad ve Frederick Barbarossa'nın danışmanlığını yapmıştır. Papa II. Alexander'ın rölyef başı manastırına kazandırdığı röliklerden biridir. Gümüş kakma, kısmen altın yıldız, bronz, mücevherler ve incilerle süslüdür. Kleiner, 2000: 207.

²⁷ Klein 2011: 62.

²⁸ Blick, 2014: 111.

²⁹ Blick 2009a, s. 520.

³⁰ Klein 2011 : 57.

etmesin.”³¹ 1297 Budapeşte Sinodu’nda bu maddeye “*ana bayram günleri ve bu amaçla toplanan hacılar hariç*” ifadeleri eklenmiştir.³²

1238’de tamamlanan yeni Meryem Ana sandığından³³ çıkarılan dört rölik Aachen’da sergilenmiştir. Bunlar Bakire’nin doğum yaptığı gece giydiği giysi, Mesih’in kundak bantları, çarımha gerildiğinde giydiği peştamal ve Vaftizci Yahya’nın başının kesilmesinden sonra sarıldığı bezdir.³⁴ Dokunmaya izin verilmeden uzakta sergilenmiştir. Bu sergi pek çok kişi, özellikle Ren-Meuse bölgesindeki kişiler için model olsa da, bu tip sergiler hep risklidir. Kalabalık ileri doğru bastırıldığında kazalar meydana gelmektedir. 1300’de Azize Mary Manastırı’ndan bir keşiş olan Derbyli William, Veronica sergisi sırasında kalabalıkta ezilerek ölmüştür. Limoges’te 1364’te düzenlenen, Aziz Martial’ın başının sergilendiği sergide meydana gelen kazada ise 18 kişi ölmüştür.³⁵

Röliklerin hırsızlara karşı da çok iyi korunması gerekiyordu. Mezarlardaki ya da röliklerdeki değerli taş ya da mücevherler hacıların aklını çelebiliyordu. Bunun için büyük kiliseler sıkı güvenlik önlemleri alıyorlardı. Kutsal emanetlerin saklandığı odalar sıklıkla sekiz fit yüksekliğindeki mezar kaidelerinin üzerinde bulunurlar, ya demirden parmaklıklarla ya da taştan perdelerle korunurlardı. Hacılar rölikleri görmek için tek hakka sahip olurdu. Bazen ruhban sınıf gözetleme odası ya da çatı katı denen yüksek yerlerden aşağıyı gözetlerdi. Vardiyalı bir şekilde çalışan nöbetçiler de olurdu ve rahip bunların gözetiminde mezara yakın, yüksek bir yerde bulunurdu, böylece hırsız fark edebilir ve alarm verebilirdi. En ünlü gözetleme odası geç 14. yüzyılda Aziz Albans’ın türbesinin yakınındaki meşe ağacından imal edilmiştir. İki katlı ve penceresizdir, böylece hacılar içeridekileri kolayca görmektedirler.³⁶

Hacda Neler Yapılıyordu?

Litürji/kilisenin kamu ibadeti haccın ayrılmaz bir parçasıydı. Hacıların çoğu litürjiye dair izlenimlerini yazmadığı için bu konuda pek bilgi bulunmamaktadır. Litürjiye katılım haccın bir parçasıydı ve hacılar dua etmek için hacca gittiklerini de belirtiyorlardı. Birçok hac mekânı kutsama duası ile işe başlıyordu. 11. yüzyıldan itibaren hacılar ve onların sembolleri (asa, para kesesi, Kudüs’e gidecek biri için haç) onlar yola çıkmadan önce bir rahip tarafından kutsanıyordu. Rahip hac sembolünü eline alıp bir dua okuyor ve kilisenin önünde duran ya da sunağın önünde diz çöken inanan kişi üzerine kutsal su serpiyordu. Kutsamadan sonra sembol yeni hacının eline veriliyordu. Kutsama duası hacıya yasal haklar tanır ve görünen görünmeyen tehlikelere karşı korunma talep ederdi. Hacılar hac boyunca dua ederek, perhiz yaparak ve sadaka vererek gönüllülük esasını yerine getirmeye çalışıyorlardı. Bazıları yolculuk sırasında ilahiler söyler, bazıları kaldıkları manastırdaki faaliyetlere katılırlardı. Orta Çağ Avrupası’nda hacıların katıldığı iki büyük litürji Ekmek-Şarap Ayını ve günde sekiz kez (günün sekiz dini saatinde) ruhban sınıf tarafından yapılan dua törenleridir. Bu törenlerde söylenen bazı ilahileri hacılar da söylerdi, *O Roma nobilis* (Ey soylu Roma!) gibi.³⁷

Bu seyahatler sayesinde hacılar kitap kopyalamak için de fırsat yakalamış oluyorlardı, yerel ruhban sınıfla tanışıyorlar ve yeni şeyler öğreniyorlardı.³⁸ Hacıların bağış yapması da beklenen bir şeydi. Bir *denarius* İngiltere’de bir türbe ziyaretinde yapılan standart bağış idi.³⁹

³¹ cum ex eo quod quidam sanctorum reliquias exponunt venales et eas passim ostendunt, christinae religioni sit detractum saepius, ne detrahatur in posterum, praesenti decreto statuimus, ut antiquae reliquiae amodo extra capsam non ostendantur nec exponantur venales. Inventas autem de novo nemo publice venerari praesumat, nisi prius auctoritate Romani pontificis fuerint approbatae, Alberigo vd, 1973: 263.

³² Webb, 2002:32.

³³ Sandığın dışındaki süslemelerin bir analizi için bkn; Carr, 2001:71. İkonografik özellikleri için bkn; Ciresi 2017: 51-65.

³⁴ Bayer, 2010:17.

³⁵ Webb, 2002:33.

³⁶ Blick 2009b:520.

³⁷ Romano 2009a:341-342.

³⁸ Romano 2009a:344.

³⁹ Bell ve Dale, 2011:619.

Hacılar en çok af ya da sağlık istemek için mezarları ziyaret ediyorlardı. Ziyaretleri sırasında, kutsal mekâna girişte de satın alabilecekleri bazı nesnelere adak olarak mezara sunuyorlardı. Bunlar arasında balmumu heykelcikler de vardı. Bu heykelcikler hasta ya da yaralı uzuv, hayvan şeklinde olabileceği gibi boyutu da ona göre yapılabiliyordu. Bazen de aynı amaçla balmumuna batırılmış ipler kullanılıyordu. İplerin uzunluğu hasta kişinin, hayvanın ya da uzvun boyunda kesiliyor, balmumuna batırılıyor, ya bir tekerlek şeklinde sarılıyor ya da mum olarak sunuluyor, mezara bırakılıyordu. Mezarların üzerine sorunun ya da ihtiyaçların görselleri de örtülüyordu. Balmumu ya da değerli metallerden yapılan bu nesnelere vücut bölümleri, organlar, hayvanlar, kuşlar, arabalar, gemi çapaları ya da gemi görselleri olabiliyordu. Örneğin çapası kaybolan denizciler balmumundan yapılmış bir çapa getirip kaybolanın bulunması için dua ediyorlardı. Bu nesnelere sadece balmumundan yapılmıyordu, kumaş, kurşun, ahşap, pişmiş hamur ya da kâğıt da kullanılıyordu. Komutanlar ve krallar yendikleri tarafın bayraklarını teşekkür için getiriyorlardı. 1251'de 3. Henry, Canterbury'de mezara iştirilmesi için altın paralar göndermiştir. Mahkûmlar zincirlerini, iyileşmiş olanlar koltuk değneklerini getiriyordu. Bunlar genelde mezarın girilebilir alanına bırakılıyordu ancak direkt mezarın içine bırakılan, kiriş ve payandalara asılan ya da örtülere iştirilenler de vardı. Mezar muhafızları bu gibi adakları korumalıydı çünkü bunlar mezarın önemini artırıyordu. Ayrıca bu adaklar ölen kişinin azizlik mertebesine yükseltilmesi için destekleyici unsur olarak da kullanılıyordu. Örneğin Cantilupeli Thomas'ın aziz ilan edilmesini desteklemek için türbesindeki adaklar sayılmış ve Hereford Katedrali'nde 1307'de şu bilgileri içeren bir döküm oluşturulmuştur: tüm vücut ya da çeşitli vücut bölümlerinin tasvir edildiği yaklaşık 2000 balmumu adak, gümüş adaklar, 108 koltuk değneği ve baston, sayılamayacak kadar çok göz, göğüs, diş ve kulak tasviri.⁴⁰

Hatıralar/Rozetler

Orta Çağ insanı için hac sadece yaya, gemiyle ya da atla kat edilen manevi ya da sosyal bir olay değildir. Aynı zamanda hacının dini inancının materyal olarak yansıtıldığı bir olgudur. Objeler ve ne için kullanıldıkları bize Orta Çağ hacı ile ilgili bilgiler vermektedir.⁴¹ Deniz kabukları zamanla, tamamlanan hacın sembolü haline gelmiştir. Bu şekilde rozetler de takılmıştır. Hacılar satın aldıkları hediyelik eşyaların, rölüklerin ya da rozetlerin azizin gücünü taşıdığına ve aktardığına, bu nedenle onları ani ölümden ya da hastalıktan koruyacağına inanıyorlardı. Bu nedenle hac rozetlerini ilaç gibi suya-şaraba batırıp bu sıvıyı içmişler, vücutlarına sürmüşlerdir. Kötü ruhları ya da kötü havayı engellemek için kilise çanlarına, Ekmek-Şarap ayininde kullanılan kadehlere ve vaftiz kurnalarına düzinelerce rozet atmışlardır. Ayrıca bu rozetler evlerin temellerine gömülmüş, haşarat istilasından korumak için tarlalara konulmuş veya dilek dileyerek nehirlere atılmıştır.⁴² Hac rozetleri fakirler için metalden, zenginler için parşömen ya da deniz kabuğundan yapılmıştır.⁴³

En erken ve en ünlü hac rozeti Santiago de Compostela'da Aziz James (Yakup)'in türbesinin yakınında satılan deniz kabuğudur. Hacılar kendi başlarına deniz kabuğu toplamak için okyanusun kıyısına yürüyebiliyor ya da onları kilisenin yakınında kurulan tezgâhlardan satın alabiliyorlardı. Ticaretini genişletmek için zanaatkarlar kalay-kurşun alaşımı ve kara amber (siyah kehribar) hatıra eşyalar üretmekle işe başlamışlardır. Deniz kabuğu kısa sürede sadece Aziz James'in değil genel olarak hacın sembolü haline gelmiştir. Başka türbelerin hac rozetlerinde de deniz kabuğu kullanılmıştır. Çeşitli boyutlarda, renkli, kenarları süslü, kâğıt ya da kumaşla kaplanmış kabuklar da yapılmıştır. İyi Philippe kendisi için altın, maiyetindeki saray mensupları için gümüş, hizmetkârları için kalay-kurşun karışımı rozetler yaptırmıştır. Bazı rozetler geometrikken bazılarında şekle hiç önem verilmemiştir. Ayrıca bu tip eşyaların kayıp nesnelere bulmak, çukura düşen atları çıkarmak, ateşleri söndürmekte işe yarayacağına da inanılıyor. Hacılar bunları adeta büyülü muskalar gibi kullanmışlar, hayvanların yem kaplarına iştirirmişlerdir. Zengin hacılardan bazıları bunları elyazmalarının kenar boşluklarına dikmişlerdir. Bazıları ise gittikleri ya da gitmek istedikleri hac mekânlarının rozetlerini elyazmalarına resmetmişlerdir.⁴⁴

Varlıkları ilk kez 15. yüzyılda kanıtlanan rozetler Latince'de *sigillum* ya da *signum*, Fransızca'da *enseignes*, Almanca'da *zeichen*, Hollandaca'da *teken* olarak geçmektedir. Küçük sembol ya da mühür anlamına gelmektedir.

⁴⁰ Blick 2010a:198-200.

⁴¹ McKinley, 2018: 107.

⁴² Blick, 2012 .

⁴³ Blick, 2014:111.

⁴⁴ Blick 2009a: 526.

Yaygın olarak Merkezi/Yüksek ya da Geç Orta Çağ'da kullanılmışlardır. Satın alması ya da üretmesi ucuz, 4x4 boyutlarında küçük ya da bazen 2x1 boyutlarında incecik nesnelere. İki taraflıdır ama genelde tek yüzleri desenlidir. Merkezi dönemde daha genişleri yapılmıştır.⁴⁵ En eski Orta Çağ rozetleri 12. yüzyılın son on yılına aittir. Sayıları ve kullanımlar Merkezi dönem boyunca artarak devam etmiş 15. yüzyılda en yüksek noktaya ulaşmıştır. 16. yüzyılın ilk on yılında ve Reform döneminde görülmezler. Orta Çağ'a ait en az 20.000 rozet günümüze gelebilmiştir. Bunlardan anlaşıldığı kadarıyla pek çok içerikte yapılabiliyor ve kullanılıyorlardı. Dini, siyasi, sivil, hanedana özgü, yergi unsuru içeren, komik, cinsellik içeren ve müstehcen rozetler bunlardandır.⁴⁶

Mumlar

Hac mekânlarında mumların varlığı 7. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır. Kilise sunakları büyümüş, mumlar da onları süslemiştir ancak bazı kuralları vardır. Örneğin donyağı ya da ahşap mumlardan kaçınılması, kokusu kötü olmayan balmumu kullanılması gereklidir. Bu konudaki yaygın inanç şöyledir: arılar güzel kokulu balmumu üretirken ölürlere, bu mumlar da Hz. İsa'nın kurban edilmesi anlamına gelir. Rölükler de mum ışıklarıyla sergileniyordu. Mezarın kendisi de bir ışık olarak dikkate alınabilirdi. Mumlar zamanla bir adak haline gelmiş, hacıların kilise ziyaretinde yapacağı en önemli şey olmuştur. Hacılar mumları, kilisede, kilise dışında ya da herhangi bir yerde satın alabilirler ve türbeye getirebilirlerdi. Rahipler genelde iki kayıt tutarlardı, biri para, diğeri balmumu hediyeleri içindi. Canterbury Katedrali'nde bu hediyeler için özel bir oda da vardı. Bazen hacılar yola çıkmadan önce, azizin mezarına gittiklerinde bir mum yakacaklarına ya da türbeye balmumu tasvir sunacaklarına dair yemin ederlerdi.⁴⁷ Santiago de Compostela'daki Aziz James Bazilikası'nın eşliğinde kadınların mum ya da kıyafet sattıkları bilinmektedir. Bazı vaazlarda mumların içini kısa fitil konması eleştirilmiştir.⁴⁸ Çocuklarının sağlığı için dua etmek üzere bağışlanan mumlar daha ziyade ucuz hediyeler gibi görünmektedir. Daha çok zenginlerin tercih ettiği iyi balmumu genelde Doğu Avrupa'dan ithal edilmiştir ve görece daha pahalıdır. Ayrıca bu amaçla hazırlanan mumların çocuğun ağırlığına yakın yapılması genel bir uygulamadır.⁴⁹

Zincirler

Zincirler hacıların popüler adaklarından, tutukluların özgürlüğünü simgeliyordu. Bazen, önceden hapiste olanlar, mucizevi şekilde azizin şefaatiyle kırılmış olan zincirleri türbelere getirirdi, bazen de zincirler kefarete için yapılan haclarda gönüllü olarak alınırdı. Bunu yapan bazı hacılar zincir kendiliğinden kırılana kadar haccı sürdürmek isterdi. Ciddi suçlar işleyenler ve bu nedenle zincire vurularak yalınayak hacca gitme cezası verilenler, türbe türbe dolaşarak dua eder ve mucizevi bir şekilde zincirlerin kırılmasını beklerlerdi. Zincirin kırılması affedilmek anlamına geliyordu.⁵⁰ En çok zincir getirilen hac merkezi Fransa Noblat'taki Aziz Leonard idi çünkü efsaneye göre, bu aziz kraliyet ailesine mensup bir kadının gerçekleştirdiği zor doğuma yardım etmişti ve dönemin Merovenj kralı bunun karşılığı olarak azizin ziyaret ettiği mahkûmları serbest bırakmıştı. Bu hikâyeye nedeniyle bu aziz kurtarıcı olarak kabul edilmiş, 12. yüzyıldan bu yana mezarı zincirler, kelepçeler, prangalar ile dolup taşmıştır. Günahlarının göstergesi olarak zincirler dolayarak kefarete haccı yapanlar sık sık onun yanına gitmiştir. Aziz Petrus da zincirlerle ilişkilendirilmiştir. Özellikle hamile kadınlar doğum sırasında karınlarına zincir sarmak için azizden izin istemeye gelmişlerdir. Zincirler haccın kutsanmasıyla ilgili seremonilerde de kullanılmıştır. Örneğin bazı kiliseler zincirler, balmumu kordonlar ve halatlarla sarılmışlardır. Kilise etrafındaki zincirin hamile kadınları koruduğuna ve mahkûmların serbest bırakılmasına yardım edeceğine inanılmıştır. Kullanılan zincirler genelde at ve sığır zincirleridir. Ayrıca kutsal mekâna getirilen zincirler, serbest kalmış bir mahkûmun getirdiği zincirlerden ya da hacılar tarafından getirilen nallardan da dövülebiliyordu. Hacılar bunları gelecek seyahatlerinde kutsama elde etmek için ya da hayvanının sağlığı için veriyordu. Orta Çağ Avrupası'nda çiftlik hayvanları zincirle bağlanıyordu, Aziz Leonard'ın yortu gününde yerel halk atlarını ve sığırlarını kiliseye

⁴⁵ Rasmussen, 2021: 4.

⁴⁶ Rasmussen, 2021: 8.

⁴⁷ Blick, 2009c: 77.

⁴⁸ Birch, 1998: 119.

⁴⁹ Newman, 2007: 106.

⁵⁰ Madigan, 2015: 331.

getiriyordu. Rahipler kutsal suyu bu hayvanlara da serpiyorlar böylece bu kutsama hayvanları hastalık ya da kazalardan koruyordu.⁵¹ Hacılar zincir dışında taş, toprak, şişe gibi şeyleri de yanlarında götürüyorlardı. Buna ek olarak kendinden bir şey bırakanlar da vardı. Hiçbir şey olmazsa oturduğu yere adlarını yazıyorlardı.⁵²

Mucize Kayıtları

Geç Orta Çağ, Batı Avrupa'da dini değişim ve yenilenme zamanıdır. Laik halk giderek artan bir şekilde dini aktivitelerle katılmaya başlamıştır. Bunların en ünlüsü hacdır. Azizler kültü 12. yüzyılın ortasından itibaren yükselişe geçmiştir. Bu dönemde laik kesimin hacca gösterdiği ilginin en büyük kanıtı, azizlerin mezarlarını ziyaret eden hacılar tarafından kaydedilen mucizelerdir. Kulaktan kulağa yayılan mucizeler bir araya getirilerek yazıya geçirilmiştir. Yerel manastırlarda keşiş ve rahipler tarafından yazılan mucize koleksiyonları hagiografik geleneğin bir bölümüdür, bir azizin ölüm sonrası müdahale gücünün önemli tanıklarındır. 12. yüzyıldan itibaren anlatımları, tarzları ve yapısı değişmiştir. Metinlerde giderek hacıların yaşları ve sosyal durumları gibi kişisel bilgiler ve tanık ifadeleri de yer almaya başlamıştır.⁵³

Hac Rehberleri

Özellikle kutsal topraklara giden hacılar anılarını yazmışlardır. Bunu 4. yüzyıldan beri yapmışlar ve bunlar birer rehber haline gelmiştir. 14. yüzyıldan itibaren yazılanlardaysa olaylara, sosyal ilişkilere, kültürel farklılıklara, maceralara, talihsizliklere yer verilmiştir.⁵⁴

Kilise isimlerinden detaylı bilgilere kadar pek çok önemli unsur barındıran çok sayıda kitap arasında Roma'ya dair bilgi verenlerden en dikkat çekenleri şunlardır: *Cymiteria totius urbis Romanae* (6. yüzyıl), *Notitia ecclesiarum urbis Romae* (7. yüzyıl), *De locis sanctis martyrum* (7. yüzyıl), *Mirabilia urbis Romae* (12. yüzyıl), *Itinerarium Malmesburiense* (7. yüzyıl).⁵⁵

Orta Çağ'ın başında Roma'da yoğun bir nüfus azalması olmuş, nüfus en az % 90 azalmıştır. Papalık bu dönemde her şeyi üstlendiği gibi yolların kontrolünü de üstlenmiş, bu yol ağı uzun süre çok iyi durumda kalmıştır. *Itinerarium Einsidlense*'de⁵⁶ önemli 10 rotanın anlatımı bulunmaktadır. 8. yüzyıl sonu ve 9. yüzyıl başı Roma hakkındaki bilgilerimizin en önemli kaynağı belki de bu eserdir. Şehir içindeki rotaları vermesi açısından adeta modern bir şehir rehberidir. Küçük bir eser olmasına rağmen sadece yolları değil, duvar resimlerini ve Latince şairleri de barındırmaktadır. Bahsettiği antik anıtlar hala görülmektedir. Yol kenarlarındaki kiliselerden de bahsetmekte, Orta Çağ'ın ortalarında, antik dönemden kalma yolların hala kullanıldığını ve ne kadar kalıcı olduğunu göstermektedir.⁵⁷ Verdiği bilgiler tam olarak doğru olmasa bile Orta Çağ Roması'nın bir tasvirini sunmaktadır.

Güvenlik

Orta Çağ Avrupası'nda seyahat eden biri güvende olmak için grup halinde seyahat etmelidir. 14. yüzyıla kadar Kudüs'e hac Venedik gemileri ile yapılmış ve Akdeniz'e Müslümanlar hâkim olduğundan onların kontrolünde

⁵¹ Blick, 2010b: 94-95.

⁵² Dyas, 2014:5.

⁵³ Bailey, 2013: 197-198.

⁵⁴ Craig, 2003: 156.

⁵⁵ Romano, 2009b: 646.

⁵⁶ 9. yüzyıldan kalma bir elyazmasıdır. İsviçre Schwyz kantonunun Einsiedeln kasabasındaki Einsiedeln Benedikten Manastırı'nda bulunmaktadır. Manastırın Latince adı Abbatia territorialis Sanctissimae Virginis Mariae Einsidlensis'dir. İsviçre'nin en büyük hac merkezidir. Eser Roma'ya seyahat edecek hacılar için talimatlar içermektedir. Yazarının kim olduğu, Roma'ya gidip gitmediği ya da eserini eski eserlerden derleyip derlemediği bilinmemektedir.

⁵⁷ Meneghini, 2017: 284.

kalmıştır. Hacılar gruplar halinde bu gemilere binmiştir, bunlar arasında kadınlar da vardır.⁵⁸ Kadınların hac seyahatleri özellikle 14. yüzyılda artmıştır.⁵⁹

Erken ve Merkezî/Yüksek Orta Çağ`da hacıların çoğu güçlü askeri birlikler eşliğinde yola çıkan zenginlerdir ama Geç Orta Çağ`da hacılar genelde silahlı bile olmayan alt sınıftandır, dolayısıyla hırsızların hedefidirler. İlginçtir ki uluslararası hırsızlık çeteleri genelde hacılar tarafından organize edilmiştir. Macarlar ve İtalyanlar uzun yıllar Kuzey İtalya`da çete halinde faaliyet göstermişlerdir. Bu hırsızlardan bazıları belli bölgelerde çalışmak için eğitilmiştir. Bunların öncelikli hedefleri zengin hazineleri ve rölükleri olan kiliselerin olduğu hac merkezleridir. Hacılık kılıfı altında pek çok hırsız uzak yerlere gidebilmiş, bu gittikleri yerlerde yeraltı dünyasının üyeleriyle çeteler kurup gerçek hacılara zarar vermişlerdir.⁶⁰

Hâkimler ve kilise üyeleri hacıların güvenliğini ya da konaklamasını garanti altına almaya çalışsalar da hacılık hiçbir zaman güvenli bir eylem olmamıştır. Mezarların etrafında sıklıkla kavga ya da münakaşalar çıkmış, hac yollarında kanunsuzluk ve eşkıyalık yaşanmıştır. Örneğin Paskalya döneminde iki kişi Roma`ya hacca giderken soyguncu bir baron olan Jacopo Savelli`nin adamlarının eline düşmüş ve hapsedilmişlerdir. Serbest kalmaları için para ödemeleri istenmiştir. Hükümdarlar kendi aralarında mücadeleye giriştikleri zaman yollardaki tehlikeler daha da artmıştır. Hacılar bazen korunmak için hayvan sürülerinin arasına ya da mezarlıklara sığınmışlardır.⁶¹ Yüzyıl Savaşları bu durumu beslemiştir. Fransa ve İngiltere arasında 1337-1453 arasında yaklaşık yüz yıl süren bu mücadeleler sırasında yollarda güvenliği sağlamak kolay olmamış ve insanlar yolculuğa çıkmaktan çekinmiştir. İtalyan şair Petrarca savaşlar devam ederken Fransa`yı geçtiği sırada kentlerin surları dışında sanki ayakta kalan tek bir bina bile kalmadığını kaydetmiştir.⁶²

Hacıların fiziksel güvenliği de düşünülmüştür. İlk olarak 1080`lerde hacılar için barınak ve tıbbi yardım sağlamak amacıyla⁶³ Hospitalierler olarak bilinen Aziz John Tarikatı kurulmuş, bu tarikat sonradan askeri bir rol üstlenmiştir. 1119`da Kudüs`e seyahat eden hacılar için Tapınakçılar/Tapınak Şövalyeleri Tarikatı⁶⁴ kurulmuştur. Kilise bu şekilde hac sırasında ölen hacılara manevi bir güvenlik de sunmuş olmaktadır. Pek çok hacı hastalıktan öldüğü için bu önemli bir güvencedir.⁶⁵

Hac sırasında ölmek de nadir bir olay değildir. Geç Orta Çağ`da pek çok hükümdar, ölmek üzere olan bir hacıya vasiyetini özgürce yazma ve cenaze yerini seçme hakkını vermek ve korumak için yasalar çıkarmıştır. Bunun nedeni hacıların uzakta ölmeleri durumunda haberin gelmesinin çok uzun sürmesidir. Mezarlıklar genelde hastanelerin yanına yapılmıştır. Canterbury`deki Eastbridge Hastanesi`nin 1340 yılında revize edilen tüzüğüne göre hacılar, uzun zaman önce bu amaçla tahsis edilmiş katedral mezarlığındaki bir arsaya gömülüyorlardı.⁶⁶

Hacca Karşı Görüşler

Erken Orta Çağ`da seyahat edenler genelde laik ya da dini sınıfın üst düzey üyeleridir, bu bir tür ayrıcalık gibidir. Sıradan halk da hac için seyahat etmek isteyince başlarda maceracı ve serseri olarak görülmüşlerdir. Hem dini hem dünyevi otoritelere göre alt sınıflarda birilerinin hareketliliği tehlike demektir. Kilise bazı sinodlarında (konsillere göre daha az katılım olan toplantı) hacıların sayısını sınırlandırmayı denemiş ama aynı kilise 1300`deki

⁵⁸ Craig, 2003: 162.

⁵⁹ Onlardan biri olan Somersetli Isolda Parewastell`in hikayesi için bkn; Luttrell 1990: 184.

⁶⁰ Ladic, 2012: 66-67.

⁶¹ Webb, 2002:39.

⁶² Parker, 2014: 98.

⁶³ Altan, 2002: 87-88.

⁶⁴ Çeken, 2020: 40-50.

⁶⁵ Bell ve Dale, 2011:604.

⁶⁶ Webb, 2002:41.

ilk jübile⁶⁷ yılından sonra sadece Roma, Kudüs, Assisi gibi büyük yerlere değil, Aachen, Canterbury gibi daha yerel ve bölgesel yerlere de gitmeyi teşvik etmiştir. Ana sebep tabii ki mali kazançtır.⁶⁸

Bazı hacılar zihinsel ya da fiziksel hastalık sahibi, uzun ve tehlikeli yolculuklardan dolayı yorgun, parasız, aç olduğundan, bunlar onu suç işlemeye teşvik etmiştir. Bazıları hac yolculuklarını maddi kazanç için yapmıştır, buna fuhuş, ⁶⁹ sahte rölik ticareti, hırsızlık⁷⁰ hatta cinayet de dâhildir. Bu nedenle bazı Orta Çağ yazarları hac seyahatlerine karşıdır. Örneğin Aziz Augustinus Tanrı'nın bir yerle sınırlı olmadığını her yerde olduğunu yazmıştır. 12. yüzyılda yaşayan Autunlu Honorius'a göre hacca gitmektense fakirlere para vermek daha dindar bir davranıştır. Hac sadece önemli bir günahı olan kişilerce kefaret için yapılmalıdır. Zagreb Piskoposu Augustin Kazotic (1260/5-1323) *kermes* adı verilen kilise fuarlarında içki içmeleri ve kavga çıkarmaları nedeniyle hacıları uyarmıştır.⁷¹

Franklar örneğine baktığımızda Karolenj krallarının hac ziyaretlerinin olası suiistimallerinin farkında oldukları anlaşılmaktadır. Şarلمان döneminde 789'da yayımlanan kanunname *Admonitio Generalis*'te ⁷² bazılarının soyunup kendilerini zincire vurarak kefaret için hacca gittiklerini iddia ettikleri, bu şekilde ortalıkta başıboş dolaştıkları yazılmıştır. Bu kişiler için kabul edilen karar sabit bir yerde kalmaları ve bağlı oldukları yasa ne diyorsa ona göre kefaret ödemelerinin daha iyi olduğudur.⁷³ Diğer yandan toprak sahibi güçlü lordlar hacca gidiyorum diyerek kendilerine bağlı olanlardan vergi de toplamaktadır. Fakirler arasında ise hacı dilenmeye bahane olarak kullananlar bulunmaktadır. ⁷⁴ Şarلمان 796'da Mercia Kralı Offa'ya yazdığı mektubunda tüccarların gerçek hacılar arasına saklanarak geçiş ücreti ödemekten kaçtıklarını, bunun doğru olmadığını, ticari amaçla seyahat edenlerin geçiş ücretlerini ödemeleri gerektiğini belirtmektedir.⁷⁵ Hac önemli bir kesim tarafından disiplinli bir yaşamdan ve görevden kaçmak için de kullanılmıştır. Bunlar arasında manastırda yaşaması gereken rahip ve rahibeler, kaçak serfler, dilenciler ve serseriler bulunmaktadır.⁷⁶

Sonuç

Orta Çağ Avrupası'nda hacca gitmek demek sadece dinin bir gereğini yerine getirmek demek değildir. İnsanlar pek çok sebeple hac mekânlarını ziyaret etmişlerdir. Bunlar arasında en önemlisi sağlık dilemektir. Bireyler gerek kendileri gerek yakınları, hasta çocukları için şifa vereceği ümidiyle hac mekânlarına akın etmişlerdir. Hristiyanlıkta, İslamiyet'te olduğu gibi, tek hac mekânının olmaması, yerel pek çok kutsal yerin hac mekânı kabul edilmesi işlerini bir nebze kolaylaştırmıştır. Maddi durumu yeterli olmayanlar -ki çoğunluğu böyledir- kendilerine yakın olan bu yerleri ziyaret etmişlerdir.

Hac ziyaretlerinin sıklığı yerel yöneticileri çeşitli önlemler almaya mecbur bırakmış, sağladığı maddi getiriler fark edilince yatırım yapılan bir sektör haline gelmiştir. Ne kadar dindar olunursa olunsun hayati tehlike durumunda yola çıkılmayacağı için bu önlemlerden en önemlisi güvenlidir. Gerek güzergâhlarda gerekse hac mekânlarının çevresinde geniş çaplı güvenlik önlemleri alınmıştır. Kral ya da imparatorlar hacılara zarar verilmemesi için yasalara maddeler eklemiş, cezalar belirlemiştir. Erken Orta Çağ'da daha çok dini yönü ön planda olan hac,

⁶⁷ Genellikle 50 yıllık periyodlar halinde ilan edilen jübile yıllarında genel af ilan edilirdi. İlk jübile ilanı 1300'de Papa VIII. Boniface tarafından 100 yılda bir olacak şekilde belirlense de sonraları bu süre 50, hatta 25 yıla kadar düşürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bk; Dubois, 2010: 639-641.

⁶⁸ Ladic, 2012:72.

⁶⁹ Gibb, 2008: 376.

⁷⁰ Röliklere sahip olmak için yapılan hırsızlıklar ve Karolenjler döneminde röliklere verilen önem için bk; Geary, 1994: 212-3.

⁷¹ Ladic, 2012: 62.

⁷² Gillis, 2017: 115-116.

⁷³ Item ut isti mangones et cotiones qui sine omni lege vagabundi vadunt per istam terram, non sinantur vagare et deceptiones hominibus agere, nec isti nudı cum ferro, qui dicunt se data sibi poenitentia ire vagantes: melius videtur, ut si aliquid inconsuetum et capitale crimen commiserint, ut in uno loco permanant laborantes et servientes et paenitentiam agentes secundum quod sibi canonice inpositum sit, Boretius, 1883: 60-61.

⁷⁴ Webb, 2002:12.

⁷⁵ Sed probavimus quosdam fraudolenter negociandi causa se intermiscere, lucra sectantes, non religioni servientes. Si tales inter eos inveniantur, locis oportunis statuta solvant telonea, Duemmler, 1895: 145.

⁷⁶ Webb, 2002:44.

ilerleyen dönemlerde dünyevi yönleri ağır basan bir görev haline gelmiştir. Öyle ki bazı liderler, hac yolculukları sırasında kendi şehirlerindeki hac mekânları da ziyaret edilsin ve gelir bırakılsın diye, güzergâhları bile değiştirmişlerdir.

Hacıları belli mekânlarla çeken en önemli unsurlar kutsal kabul edilen insanlarla ilişkilendirilen kalıntılar/röliklerdir. Bunlar bizzat o kişiye ait bir uzuv olabileceği gibi, ikincil olarak değerlendirilen dokunulan kumaş ya da toz/toprak gibi nesnelere de olabilmektedir. Hac mekânlarının sorumlu başrahip ya da piskoposları bu röliklerden elde edebilmek için uzun yollar katetmiş, çok çaba sarf etmiştir. Ziyaretini gerçekleştiren hacılar evlerine dönerken, bugünkü magnet mantığına benzer şekilde, çeşitli hatıra nesnelere satın aldıkları için hac mekânlarının çevresinde alışveriş yapılan alanlar meydana gelmiştir. Orta Çağ Avrupası'nda başlayan bu durum bugün halen devam etmektedir. Hac ziyaretleri günümüzde de çok kapsamlı, büyük getirileri olan ticari bir faaliyet alanıdır.

Bugüne dek süren başka unsurlara baktığımızda hacda yapılanlardan bahsedebiliriz. Bugün de hac mekânlarında dualar edilmekte, perhiz yapılmakta ve sadaka/bağışlarda bulunmaktadır. Kutsal mekânlarda mum yakma âdeti halen devam etmektedir. Tıpkı o dönemde olduğu gibi bugün de bu kutsal görevi kötü amellerine alet edenler, hırsızlık, gasp amaçlı hacı kılığına girenler vardır. Dolayısıyla güvenlik önlemleri almak bugün de çok gereklidir. Farklı olan unsurlardan biri ise o dönemde bazıları tarafından hacca gitmenin işlerden/sorumluluklardan kaçmak olarak görülmesi ancak bugün böyle bir durumun söz konusu olmamasıdır. Ayrıca o günün aksine bugün hiçbir resmi kurum, hiçbir suçun cezası ya da kefareti olarak hac mekânlarını ziyaret etme kararı verememekte, böyle bir yaptırımında bulunamamaktadır.

Sonuç olarak görünen odur ki, kutsal mekânlar Erken Orta Çağ Avrupası'nda daha ziyade dini amaçlarla ziyaret edilirken, bu ziyaretler zaman ilerledikçe ticari bir faaliyete dönüşmüş ve pek çok özelliğini barındırarak günümüze kadar gelmiştir. Bugünün Hristiyanları Orta Çağ'da yaşayanlar kadar dindardır bilinmez ancak halen hac mekânlarını ziyaret etmekte ve büyük miktarda gelir getirmektedirler.

Kaynakça

Alberigo, J., P. Joannou & Leonardi, C. & Prodi, P., (Ed.). (1973). *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*. Istituto per le scienze religiose.

Altan, E. (2002). Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu. *Belleten*, 66/245, Nisan, 10.37879/belleten.2002.87. Erişim Tarihi: 06.07.2022

Bagnoli, M. (2014). Dressing the Relics. J. Robinson, L. de Beer, A. Harnden (Ed.), *Matter of Faith: An Interdisciplinary Study of Relics and Relic Veneration in the Medieval Period* içinde. The British Museum Press.

Bailey, A. E. (2013). Wives, mothers and widows on pilgrimage: categories of 'women' recorded at English healing shrines in the Middle Ages. *Journal of Medieval History*, 39/2.

Bale, A. R., & Dale, R. S. (2011). The Medieval Pilgrimage Business. *Enterprise&Society*, Sep., 12/3.

Bayer, C. (2010). *City of Aachen*. (P. Bereza, Çev.) Fachbereich Presse und Marketing.

Birch, Debra Julie. (1998). *Pilgrimage to Rome in the Middle Ages*. The Boydell Press.

Blick, S. (2012). *Art and Medieval Pilgrimage for Grove Encyclopedia of Medieval Art and Architecture*. Oxford, https://www.academia.edu/3604133/Art_and_the_Medieval_Pilgrimage. Erişim Tarihi: 06.07.2022.

Blick, S. (2009a). Candles. L. J. Taylor, L. A. Craig, J. B. Friedman, K. Gower, T. Izbicki, R. Tekippe (Ed.). *Encyclopedia of Medieval Pilgrimage* içinde. Brill.

Blick, S. (2009b). Watching Chambers. L. J. Taylor, L. A. Craig, J. B. Friedman, K. Gower, T. Izbicki, R. Tekippe (Ed.). *Encyclopedia of Medieval Pilgrimage* içinde. Brill.

Blick, S. (2009c). Pilgrim Badges. L. J. Taylor, L. A. Craig, J. B. Friedman, K. Gower, T. Izbicki, R. Tekippe (Ed.). *Encyclopedia of Medieval Pilgrimage* içinde. Brill.

- Blick, S. (2010a). Chains. L. J. Taylor, L. A. Craig, J. B. Friedman, K. Gower, T. Izbicki, R. Tekippe (Ed.). *Encyclopedia of Medieval Pilgrimage* içinde. Brill.
- Blick, S. (2010b). Ex Votos. L. J. Taylor, L. A. Craig, J. B. Friedman, K. Gower, T. Izbicki, R. Tekippe (Ed.). *Encyclopedia of Medieval Pilgrimage* içinde. Brill.
- Blick, S. (2014). Common Ground: Reliquaries and the Lower Classes In Late Medieval Europe. J. Robinson, L. de Beer, A. Harnden (Ed.). *Matter of Faith: An Interdisciplinary Study of Relics and Relic Veneration in the Medieval Period* içinde. The British Museum Press.
- Boretius, A. (1983). (Ed.). *MGH, Cap. I*. Hanover.
- Carr, A. W. (2001). Threads of Authority: The Virgin Mary's Veil in the Middle Ages. S. Gordon, (Ed.), *Robes and Honor* içinde. Palgrave Macmillan.
- Ciresi, L. V. (2017). Maria Ecclesia: The Aachen Marienschrein as an Alternate Body for the Virgin Mary. E. Kelly, E. R. Rivenbark (Ed.). *Binding the Absent Body in Medieval and Modern Art* içinde. Routledge.
- Collins, M. (2000). *Medieval Herbals*. University of Toronto Press.
- Craig, L. A. (2003). Stronger than men and braver than knights: women and the pilgrimages to Jerusalem and Rome in the later middle ages. *Journal of Medieval History*, 29/3, Routledge.
- Çeken, M. (2020). *Tapınak Şövalyeleri*. Timaş Yayınları.
- Davidson L. K. & Gitlitz, D. M. (2002). *Pilgrimage from the Ganges to Graceland*. ABC-CLIO.
- Diaz, D.G. (2009). Trade and Pilgrimage. L. J. Taylor, L. A. Craig, J. B. Friedman, K. Gower, T. Izbicki, R. Tekippe (Ed.). *Encyclopedia of Medieval Pilgrimage* içinde. Brill.
- Donkin, L. (2014). Stones of St. Michael. J. Robinson, L. de Beer, A. Harnden (Ed.), *Matter of Faith: An Interdisciplinary Study of Relics and Relic Veneration in the Medieval Period* içinde. The British Museum Press.
- Dubois, K. B. (2010). Roman Jubilee. L. J. Taylor, L. A. Craig, J. B. Friedman, K. Gower, T. Izbicki, R. Tekippe (Ed.). *Encyclopedia of Medieval Pilgrimage* içinde. Brill.
- Dummler, E., (Ed.). (1895). *MGH, Epp. IV, Alcuini Epistolae 100*. Berlin.
- Dyas, D. (2014). To be a Pilgrim. J. Robinson, L. de Beer, A. Harnden (Ed.). *Matter of Faith: An Interdisciplinary Study of Relics and Relic Veneration in the Medieval Period* içinde. The British Museum Press.
- Erişim Tarihi: 06.07.2022
- Gear, P. (1994). Sacred Commodities: The Circulation of Medieval Relics. *Living with the Dead in the Middle Ages* içinde. Cornell University Press.
- Gibb, A. J. (2008). Pilgrims and Prostitutes: Costume and Identity Construction in Twelfth-Century Liturgical Drama. *Comparative Drama*, 42/ 3.
- Gills, M. B. (2017). *Heresy and Dissent in the Carolingian Empire*. Oxford University Press.
- Klein, H.A. (2011). Sacred Things and Holy Bodies: Collecting Relics from Late Antiquity to the Early Renaissance. M. Bagnoli, H. A. Klein, C. G. Mann, J. Robinson (Ed.). *Treasures of Heaven* içinde. Yale University Press.
- Kleiner, F. S. (2021). *Gardner's Art through the Ages: The Western Perspective*. vol. I, 16th ed., Cengage Learning.
- Ladic, Z. (2012). Criminal Behaviour by Pilgrims in the Middle Ages and Early Modern Period. *At the Edge of the Law* içinde. (K. Jovanovic, Çev.) Krems.
- Loaiza, K. E. (2001). Bernward of Hildesheim. J. M. Jeep (Ed.), *Medieval Germany* içinde. Garland Publishing.
- Madigan, K. (2015). *Medieval Christianity*. Yale University Press.

- McGrath, K. (2009). Urban Tourism. J. Taylor, L. A. Craig, J. B. Friedman, K. Gower, T. Izbicki, R. Tekippe (Ed.) *Encyclopedia of Medieval Pilgrimage* içinde. Brill.
- McKinley, K.L. (2018). Ampullae and Badges, Pilgrim Paraphernalia in Late Medieval England. B. Gastle, E. Kelemen (Ed.), *Later Middle English Literature, Materiality and Culture: Essays in Honor of James M. Dean* içinde. Lanham, MD:Rowman and Littlefield.
- McKitterick, R. (2008). *Charlemagne*. Cambridge University Press.
- Meneghini, R. (2017). Le Strade di Roma nel Medioevo. Stefan Altekamp, Carmen Marcks-Jacobs, Peter Seiler (Ed.), *Perspektiven der Spolienforschung 2. Zentren und Konjunkturen der Spolierung* içinde. Edition Topoi, Berlin, pp. 283-310. <https://edoc.huberlin.de/bitstream/handle/18452/6009/283.pdf?sequence=1>
- Newman, P. (2007). *Growing Up in the Middle Ages*. McFarland & Company, Inc., Publishers.
- Nillson, S. E. E. (2015). *Creating Holy People and Places on the Periphery*. Ale Tryckteam.
- Parker, G. (2014). *Cambridge Savaş Tarihi*. (F. Tayanç, T. Tayanç, Çev.) İş Bankası Yayınları.
- Rasmussen, A. M. (2021). *Medieval Badges*. University of Pennsylvania Press.
- Romano, J. F. (2009b). Rome. L. J. Taylor, L. A. Craig, J. B. Friedman, K. Gower, T. Izbicki, R. Tekippe (Ed.), *Encyclopedia of Medieval Pilgrimage, Encyclopedia of Medieval Pilgrimage* içinde. Brill.
- Romano, J. F. (2009a). Liturgy and Pilgrimage. L. J. Taylor, L. A. Craig, J. B. Friedman, K. Gower, T. Izbicki, R. Tekippe (Ed.), *Encyclopedia of Medieval Pilgrimage* içinde. Brill.
- Smith, J. (2010). Portable Christianity: Relics in the Medieval West (c. 700-1200). *Royal Society of Edinburgh* içinde. Edinburgh.
- Stansbury-O'Donnell, M. (2001). Egbert. J. M. Jeep (Ed.), *Medieval Germany* içinde. Garland Publishing.
- Webb, D. (2002). *Medieval Pilgrimage c.700-c.1500*. Palgrave Macmillan.

EXTENDED SUMMARY

Medieval Europe, especially considering its early and central period, was a period when religion was dominant in all areas; the words and actions of the clergy were accepted as correct. Christianity was adopted by Germanic peoples such as the Goths or Vandals even before they came under Roman rule, but the faith they adopted was not Catholic Christianity but Aryan Christianity. Some of them became Christians after they were included in Rome, and the local Germanic clergy learned the requirements of this religion and taught it to their people. After the collapse of the empire, the Germans, who were an independent power in the lands belonging to it, did not completely abandon their pre-Christian religious practices, but blended them with Christianity. As a result, a religious understanding that we can call medieval Christianity emerged. We see the most obvious example of this in the integration of some pagan religious celebrations or holidays into Christianity by changing their form. If we come to the subject of pilgrimage, which forms the basis of our study, the opinions that Germanic or Celts visited holy places surrounded by four walls before Christianity are controversial. It is known that they visit trees or forests, caves, hills, rivers and lakes that they consider sacred. They make vows and leave gifts to these places.

Regardless of whether they are of Germanic origin or not, individuals living in medieval Europe were extremely religious people. The most important purpose of their life is to prepare themselves for the afterlife. For this reason, although it is not an obligatory worship in Christianity, they often visited holy places and gave importance to being a pilgrim. According to them, pilgrimage is one of the surest ways to get their sins forgiven. The absence of a single pilgrimage site in Christianity has made their work somewhat easier. The only reason for visiting holy places is not the forgiveness of sins. There are also purposes such as health, wealth, escape from punishment. During the archaeological excavations carried out in places that were considered sacred and visited in the aforementioned period, many objects left as offerings for these purposes were found. Among these objects, including coins, the most striking ones are those in the form of limbs. In addition to fabric, lead, wood, baked dough and paper, these objects, mostly made of wax, were made in accordance with the shape or size of the person's diseased, healing limb. The fact that there are depictions of babies or children among them shows that they want to be parents or to find healing for their children. There are also those who leave chains. These are mostly people who want to thank them for escaping their punishment. Some people left a description of that item in the grave to find their lost items. Those who recovered brought their crutches, those who won the war brought the flags of the opposing side.

Participating in the rituals is one of the things that a person who visits a pilgrimage site should do. The most important of these rites is the Bread-Wine Rite. What is expected from the pilgrims is to accompany the prayers and hymns here. Apart from this, those who come to become pilgrims are expected to cleanse their bodies by fasting, distribute alms and make donations. These charity and donations they give are collected and protected by the officials and spent for the needs of the holy place. As the number of pilgrims increased, their incomes also increased, and there were struggles between religious and worldly authorities who wanted to have these incomes. This economic activity with abundant income was often shared between the two parties.

The increase in the number of places that those who want to be pilgrims can visit has increased the possibility of people going to these places. On the other hand, when choosing places to go, people acted according to the holy ruins found there. As such, a lot of work falls on the abbot or bishops who are responsible for these places. For a tomb to be considered a sacred pilgrimage site, it must have relics. It is their duty to find and bring them back. Of course, not every piece of relic is of equal value. Relics are divided into two as primary and secondary. Primary relics are all or parts of the bones or limbs of holy persons. Secondary ones can be the footprints of these people, the things they touch, the clothes they wear, the fabric or the dust-soil from their graves. Hajj journeys have become an income-generating sector over time and have been supported by the leaders. Although people on the road usually travel in large groups, the large number of people and the accidents made it necessary to take security measures. Heavy penalties were imposed on those who harmed pilgrims.

While returning from their visits, pilgrims took some souvenirs with them, believing that they would be useful to them. These commemorative objects are related to the saint of the place, they are believed to carry and transmit the power of the saint, to be protective. These objects, sometimes attached to clothes, were sometimes placed in water or wine, and this water was drunk or rubbed on the body to find healing. Rosettes are the most

popular among objects. Although they are made in various sizes, they are usually small, easily transportable, inexpensive objects and show that the person carrying them is a pilgrim.

In the Middle Ages Europe, some of the information about pilgrimages and pilgrims is obtained from pilgrimage guides, and some of the texts written by those who go to the holy places are obtained from the miracle records written by word of mouth. The authors of these records are usually local priests or monks. Miracles were considered very valuable because they symbolized the intervention power of the saints after death. Over time, these texts began to give information about the age and social status of the pilgrims.